

Volume 3, Issue 5, 2024

Comparative Study of the Guarantee of Fair Trial Violations in the Criminal Law of Iran and France

Mohammad Reza Agheli Moghadam¹, Hamidreza Mirzajani^{*2}, Hossein Taji³, Majid Shayegan Fard³

1. Ph.D Student of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 165- 176

oo rreppondng uu hlösss oooo

ORCID: 0000-0003-1813-4472

TELL: +98 9151107444

Email: drmirzajani2@yahoo.fr

Article history:

Received: 10 Oct 2023

Revised: 13 Dec 2023

Accepted: 26 Jan 2024

Published online: 20 Feb 2024

Keywords:

Fair Trial, Sanction, Criminal Justice, Trial Process, Legality.

ABSTRACT

The undeniable effect of a fair trial on guaranteeing the defense rights of the accused and the objective realization of the principle of acquittal makes the necessity of predicting the guarantee of execution against the violation of its standards even more obvious. In this research, with a descriptive-analytical method, the comparative typology of this guarantee of executions in the criminal justice system of Iran and France has been addressed by separating the proceedings. The findings of the research show that the violation of legality in connection with the place where the accused is observed and the lack of understanding of his rights at the stage of crime discovery, the violation of the lawfulness of temporary detention and the lack of separation between the prosecuting authority and the investigating authority at the stage of criminal prosecution, are violations of the right of the accused. of the lawyer and his right to remain silent during the preliminary investigation stage and the violation of the public nature of the criminal proceedings, as well as the principle of equality of the parties during the investigation and sentencing stage, is one of the most important manifestations of the violation of fair proceedings. It seems that in French criminal law, the legislator has paid more attention to the diversity and proportionality of sanction for the violation of fair proceedings. In the criminal law of Iran, despite the attention of the Criminal Procedure Law approved in 1392 to the standards and principles of fair proceedings, the necessary support of the said principles and standards has not been implemented through the provision of the guarantee of proportionate and deterrent legal sanction.

This is an open access article under the CC BY license. © 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Agheli Moghadam, MR; Mirzajani, H; Taji, H & Shayegan Fard, M (2024). "Comparative Study of the Guarantee of Fair Trial Violations in the Criminal Law of Iran and France" . *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(5): 165-176.

بررسی تطبیقی ضمانت اجراهای نقض دادرسی منصفانه در حقوق کیفری ایران و فرانسه

محمدرضا عاقلی مقدم^۱، حمیدرضا میرزاجانی^{۲*}، حسین تاجی^۳، مجید شایگان فرد^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.
۲. استادیار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسؤول)
۳. استادیار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

چکیده

تأثیر غیر قابل‌انکار دادرسی منصفانه بر تضمین حقوق دفاعی متهم و تحقق عینی اصل برائت، لزوم پیش‌بینی ضمانت اجرا در قبال نقض موازین آن را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد. در این پژوهش، با روش توصیفی تحلیلی به گونه‌شناسی تطبیقی این ضمانت اجراها در نظام دادرسی کیفری ایران و فرانسه به تفکیک مراحل رسیدگی پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نقض قانونمندی در ارتباط با محل تحت نظر قرار گرفتن متهم و عدم تفهیم حقوق وی در مرحله کشف جرم، نقض قانونمندی قرار بازداشت موقت و عدم تفکیک میان مقام تعقیب و مقام تحقیق در مرحله تعقیب جرم، نقض حق برخورداری متهم از وکیل و حق سکوت وی در مرحله تحقیقات مقدماتی و نقض علنی بودن رسیدگی کیفری و نیز اصل برابری طرفین در مرحله رسیدگی و صدور حکم، از مهم‌ترین جلوه‌های نقض دادرسی منصفانه است. به نظر می‌رسد در حقوق کیفری فرانسه، قانون‌گذار توجه بیشتری به تنوع و تناسب ضمانت اجراها در قبال نقض دادرسی منصفانه داشته است. درحقوق کیفری ایران، باوجود توجه قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به موازین و اصول دادرسی منصفانه، حمایت بایسته‌ای از اصول و موازین گفته‌شده از طریق پیش‌بینی ضمانت اجراهای قانونی متناسب و بازدارنده به عمل نیامده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۶۵-۱۷۶

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۴۴۷۲-۱۸۱۳-۰۰۰۳-۰۰۰۰

تلفن: ۹۸۹۱۵۱۱۰۷۴۴۴+

ایمیل: drmirzajani2@yahoo.fr

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۸

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

واژگان کلیدی:

دادرسی منصفانه، ضمانت اجرا، عدالت کیفری، فرآیند رسیدگی، قانونمندی.

مقدمه

ضمانت اجراهای مدنی (جبران خسارت)،^۳ ضمانت اجراهای کیفری^۴ و بطلان تحقیقات و ادله اکتسابی،^۵ می‌توانند در این

امروزه این نکته، مسلّم است که، محقق گردیدن عدالت در پروسه و روندهای اداره امور اجتماعی به‌طور اعم و فرایندهای قضایی به‌طور اخص، مستلزم وجود ضابطه‌های عینی است. به‌بیان دیگر، اگرچه عدالت، بایستی هم‌چون روح در کالبد قوانین ماهوی وجود داشته باشد، ولی محقق گردیدن عینی آن در بستر حیات اجتماعی و به‌ویژه امر قضا، بیش از آنکه مرهون حقوق ماهوی باشد، درگرو آیین و مقررات شکلی است (عدالت شکلی) (فضائلی، ۱۳۹۳: ۱۵۹-۱۷۸)؛ این‌جاست که مفهوم دادرسی منصفانه بیش‌ازپیش ضرورت و مصداق می‌یابد. دادرسی منصفانه را می‌توان مجموعه تضمینات و ملاک‌های پیش‌بینی شده در سازوکار قضایی دانست که هدف آن‌ها، پاسداشت حقوق اصحاب دعوا در پروسه رسیدگی به انواع دعاوی نزد محکمه صالح، بی‌طرف و مستقل می‌باشد (آقایی طوق و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۹). نقض دادرسی منصفانه، ضررهای مادی و معنوی در پی دارد که تصویب ضمانت اجرا برای نقض آن ضروری است. ضمانت اجراهای متنوعی همانند ممنوعیت،^۱ ضمانت اجراهای اداری (انضباطی)،^۲

می‌شود. از مهم‌ترین مصادیق ضمانت اجراهای اداری و انضباطی در قبال نقض دادرسی منصفانه در نظام کیفری حال حاضر ایران، می‌توان به ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ اشاره نمود» (رحیمی‌نژاد و صادقی، ۱۳۹۸: ۲۴-۲۵؛ گلدوست‌جویباری و باقری‌نژاد، ۱۳۹۲: ۷۳-۹۲).

۳ - ضمانت اجرای مدنی هنگامی به وجود می‌آید که کسی به ترمیم نتایج خساراتی ملزم باشد که به دیگری وارد کرده است. به‌عبارت دیگر، استفاده از ضمانت اجرای مدنی وقتی است که شخص در برابر دیگری، جوابگو باشد؛ زیرا معقول نیست که شخص در برابر خودش از لحاظ حقوقی مسؤول باشد. به‌عنوان نمونه، چنانچه ضابط دادگستری، بدون داشتن حکم جلب، شخص را دستگیر کند و مانع شرکت او در جلسه قراردادی شود که حسب جریان عادی و متعارف امور، می‌توانسته است برای او سودآور باشد، ضمان ناشی از تخلف ضابط، تحت عنوان عدم النفع قابل مطالبه است؛ «هم‌چنین است هرگاه ضابطه بیش از مدت مقرر قانونی یا بیش از زمانی که قاضی اجازه توقیف داده است، متهمی را در حبس نگاه دارد و این اقدام سبب ورود خسارت منفی (عدم‌النفع) گردد. در ارتباط با ضمانت اجراهای مدنی در قبال نقض دادرسی منصفانه در نظام کیفری حال حاضر ایران، رویه واحد و مشخصی حاکم نیست و حتی گاهی احکام دادگاه‌ها بدون توجه به مبانی و قواعد مسؤولیت مدنی، در این موارد مبادرت به صدور حکم می‌نمایند» (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۰، ج ۱: ۱۹۵؛ اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۷-۲۳۱)

۴ - قدیمی‌ترین شیوه مبارزه با پدیده مجرمانه، پاسخ‌های دستگاه عدالت کیفری و حقوق جزا است که هسته اصلی هر سیاست جنایی را تشکیل می‌دهد. ضمانت اجراهای کیفری یا مجازات‌ها را می‌توان ضمانت اجراهایی قلمداد نمود که ضمن ایجاد محدودیت در حقوق افراد و تحمیل رنج بر آنان، تبعاتی را نیز در سجل و سابقه ایشان به وجود می‌آورند. به‌طور کلی، ضمانت اجراهای کیفری علاوه بر تبعیت از اصول حاکم بر مجازات‌ها، دارای اهدافی چون انتقام‌جویی، سزادهی، ارباب جمعی و اصلاح فردی بزهکار نیز می‌باشند. از مهم‌ترین ضمانت اجراهای کیفری به‌منظور مقابله با نقض مؤلفه‌های دادرسی منصفانه در نظام عدالت کیفری حال حاضر ایران، می‌توان به مواد ۵۷۰، ۵۷۲، ۵۷۵، ۵۷۸ و ۵۸۳ قانون مجازات اسلامی، بخش تعزیرات (مصوب ۱۳۷۵) اشاره نمود (گلدوست‌جویباری و باقری‌نژاد، ۱۳۹۲: ۷۳-۹۱)

۵ - «مطالعه قوانین بسیاری از کشورها نشان می‌دهد که در کنار دیگر ضمانت اجراها، قانون‌گذاران برای تضمین دادرسی منصفانه، برخی تدابیر خاص را نیز پیش‌بینی کرده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها، شاید باطل اعلام کردن دلایل و شواهدی باشد که بدون رعایت قانون انجام شده است. در رابطه با بطلان ادله یا تحقیقات به‌عنوان ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه، باوجود مطرح‌شدن این ضمانت اجرا در قوانین، تاکنون نحوه این بطلان و حد و حدود آن و پروسه بطلان توسط مقنن مشخص نشده است؛ درحالی که در قوانین برخی از کشورها از جمله فرانسه حدود بطلان و نحوه بطلان ادله یا تحقیقات یا دادرسی تعیین شده است» (زمان‌زاده بهبهانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۱-۹۱).

۱ - گاهی اوقات، قانون‌گذار صراحتاً عدم رعایت تشریفات رسیدگی منصفانه را ممنوع اعلام نموده است؛ هرچند که برای اعلام ممنوعیت از واژه‌های مختلفی استفاده کرده که معنی و مفهوم همه آن‌ها، ممنوع اعلام کردن اقدامات می‌باشد. برای مثال، قانون‌گذار در موارد ۳۰ و ۶۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و در مبحث ضابطان دادگستری، از کلمه «ممنوع» استفاده کرده است. در مبحث ممنوع بودن انجام تحقیقات مقدماتی در جرایم منافی عفت در ماده ۱۰۲ از عبارت «مجاز نیست» و در ماده ۳۷۲ در مورد عدم اعلام مفاد رأی پیش از اتمام رسیدگی، از کلمه «نباید» استفاده کرده است. در برخی مواد نیز قانون‌گذار با بکار بردن کلمات تکلیفی و تعیینی، از اقدامات دیگر جلوگیری کرده و به این نحو، ممنوعیت خود را اعلام نموده است. برای مثال، در صدر ماده ۱۵۲ قانون فوق‌الاشاره بیان می‌دارد: «تفتیش و بازرسی مراسلات پستی مربوط به متهم در مواردی به عمل می‌آید که ظن قوی به کشف جرم، دستیابی به ادله وقوع جرم و یا شناسایی متهم وجود داشته باشد...» بنابراین قانون‌گذار در غیر موارد مزبور، تفتیش و بازرسی مراسلات پستی مربوط به متهم را ممنوع اعلام نموده است. (شجاعی، ۱۳۹۸: ۶۳-۶۴)

۲ - تقصیر انضباطی: «عبارت است از نقض قواعد خاص گروه‌های کوچک اجتماعی یا حرفه‌ای بدون آنکه عمد یا سهوی در ارتکاب آن، شرط باشد (این تقصیر انضباطی، از عملی نشأت می‌گیرد که بدون تردید، مغایر منافع مشترک گروهی است و چه‌بسا این منافع، در مقررات انضباطی تصریح نشده باشد و همین که برخلاف شئون و حیثیت شغلی باشد، با ضمانت اجرای انضباطی مواجه

کشف جرم را می‌توان در قانونمندی در ارتباط با محل تحت‌نظر و نیز تفهیم حقوق متهم ملاحظه نمود که در این قسمت، به مطالعه تطبیقی ضمانت اجرای مترتب بر نقض آن‌ها در نظام عدالت کیفری ایران و فرانسه پرداخته می‌شود. «لازم به ذکر است که تحت‌نظر، ناظر به مرحله‌ای است که مظنون در بازداشت نیروهای پلیس به سر می‌برد. تحت‌نظر، اختیار و نه حقی است که به ضابطان دادگستری اجازه می‌دهد تا در شرایطی خاص، افراد مظنون به ارتکاب جرم را برای مدتی که امروزه در بسیاری از کشورها با لحاظ شدت مجازات جرم یا نوع جرم ارتکابی تعیین می‌شود، به منظور حصول نتایج موردنظر قانون‌گذار، در اماکن پلیس نگهداری کنند» (آشوری و سپهری، ۱۳۹۲: ۳-۳۲). در ارتباط با قانونمندی محل تحت‌نظر متهم، بایستی اذعان داشت که به دلیل محدود بودن نظارت مستقیم مقام قضایی و عدم احاطه کامل ضابطان به مسائل دقیق آیین دادرسی کیفری، امکان تضییع حقوق متهمان به ارتکاب جرم در مرحله تحت‌نظر وجود دارد؛ بنابراین لازم است شرایط، تشریفات و ضمانت اجرای مشخص قانونی برای این مرحله لحاظ گردد. در حقوق فرانسه و به‌منظور نظارت بر رعایت موازین قانونی مرتبط با محل تحت‌نظر، امکانات و ضمانت اجرای مختلفی پیش‌بینی گردیده است؛ مانند کنترل بدون اطلاع قبلی توسط دادستان از اماکن تحت‌نظر (ماده ۹-۶۳ ق.آ.د.ک اصلاحی ۱۵ ژوئن ۲۰۰۰)، نظارت پارلمان (ماده ۷۱۹ ق.آ.د.ک) و الزام به ثبت و ضبط مؤلفه‌های خاص در مرحله تحت‌نظر (ماده ۶۴ ق.آ.د.ک) (Pawlotsky, 2011: 101)

«در نظام کیفری ایران و در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به‌طورخاص، با الهام از قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، هشت ماده به تحت‌نظر و حقوق دفاعی متهم تحت‌نظر اختصاص یافته است. ولی محل نگهداری متهم تحت‌نظر یا تحت‌نظر گاه باوجود اهمیت و نیز فراوانی خطراتی که در آن محیط در کمین متهم است و نیز کنترل آن، کمتر توجه قانون‌گذار را به خود جلب کرده است و به‌عبارتی انعکاس مصادیق آن، محدود به چند دستورالعمل و

راستا، مطرح گردند که بر مبنای ماهیت ضمانت اجرای طرح و بررسی گردیده‌اند. گونه‌شناسی دیگری نیز می‌توان از ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه ارائه داد و آن، تفکیک و تبیین آن‌ها بر مبنای مراحل مختلف رسیدگی در فرایند کیفری است. پژوهش‌های محدودی مرتبط با موضوع مقاله حاضر انجام شده است: بیژن ریسی گهرویی، در مقاله‌ای به بررسی ضمانت اجرای نقض حقوق طرفین دعوی در فرایند دادرسی عادلانه پرداخته است (ریسی گهرویی، ۱۳۹۸). سعید کرمانی و مهدی سیدزاده‌ثانی نیز، در مقاله‌ای، آزادی بیان در تقابل با دادرسی منصفانه: تأثیر بازنمایی رسانه‌ای جرم بر نقض دادرسی منصفانه را مورد بررسی قرار داده است (سعید کرمانی و مهدی سیدزاده ثانی، ۱۴۰۱)؛ همچنین ابراهیم یاقوتی و شیوا عزیزان، در مقاله‌ای، ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی متهم؛ در مرحله تحت‌نظر با تکیه بر دیدگاه‌های امام خمینی (س) را بررسی کرده‌اند (کرمانی و سیدزاده ثانی، ۱۴۰۰) تمایز و نوآوری مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام شده این است که در مقاله پیش‌رو ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه در حقوق کیفری ایران و فرانسه به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به آنچه گفته شد در این پژوهش، تلاش شده تا با اتخاذ رویکرد توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع و مطالعات کتابخانه‌ای و باهدف تبیین و تحلیل ضمانت اجرای مقرر در قبال نقض موازین دادرسی منصفانه به تفکیک مراحل رسیدگی کیفری تا زمان صدور حکم قطعی، به گونه‌شناسی تطبیقی ضمانت اجرای مزبور در حقوق کیفری ایران و فرانسه پرداخته شود.

۱- ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه در مرحله کشف جرم

کشف جرم اولین مرحله از فرایند دادرسی کیفری و حتی پیچیده‌ترین و حساس‌ترین مرحله آن می‌باشد. پاسداشت اصول دادرسی منصفانه در مرحله کشف جرم، ضمن دارا بودن اهمیتی به مراتب فراتر از سایر مراحل رسیدگی کیفری، حمایت بهینه از حقوق دفاعی و آزادی‌های متهم را نیز در پی خواهد داشت. مهم‌ترین مؤلفه‌های منصفانه بودن مرحله

این ماده، صراحتی مبنی بر الزام به تفهیم حقوق متهم قبل از آغاز بازجویی توسط ضابطین دادگستری ندارد. ثانیاً: جهات تشدید مجازات برای آن دسته از ضابطین که عامدانه و به قصد اضرار، از تفهیم حقوق متهمان استنکاف ورزیده‌اند، پیش‌بینی نشده است. ثالثاً: نسبت به لزوم تفهیم حق بنیادین سکوت در مقابل ضابطین دادگستری نیز مسامحه گردیده است.

۲- ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه در مرحله تعقیب

جرم

«ارتکاب جرم در جامعه علاوه بر بروز زیان و نیز تعدی به حقوق اشخاص خصوصی، در اغلب موارد، به ورود خسارت و تجاوز به حقوق شهروندان دیگر و نیز منافع عمومی منجر می‌شود؛ بدین‌سان، جرمی که در سطح جامعه ارتکاب می‌یابد، در اغلب موارد، دارای جنبه عمومی است و دادسرا به‌منظور پاسداری از منافع جامعه و حقوق شهروندان و حفظ نظم عمومی، وظیفه تعقیب و اقامه دعوا از نظر جنبه عمومی را دارد» (محمدی و رستگار مهجن‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۱۵-۱۳۳). مهم‌ترین مؤلفه‌های منصفانه بودن مرحله تعقیب را می‌توان در قانونمندی در ارتباط با قرار بازداشت موقت، که به‌رغم معایبی هم‌چون مغایرت قرار بازداشت موقت با اصل برائت، تأثیر سوء بر ذهنیت قضات، تبعات روانی و اجتماعی برای متهم قانون‌گذاران کشورهای مختلف هم‌چنان و به دلیل وجود مزایایی که بر بازداشت متهم مترتب است، به‌پیش‌بینی این قرار مبادرت می‌نمایند و با ملاحظه تدابیری هم‌چون اختصاص قرار بازداشت به شرایط خاص یا جرایم معین، سعی در محدود کردن قلمرو آن دارند (مؤدّن‌زادگان و همکاران، ۱۴۰۰: ۹-۳۰)؛ و نیز تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق، ملاحظه نمود که در این قسمت، به بررسی ضمانت اجرای مترتب بر نقض آن‌ها در نظام عدالت کیفری ایران و فرانسه پرداخته می‌شود. در ارتباط با نقض قانونمندی قرار بازداشت موقت، در نظام کیفری فرانسه و در ماده ۵۳۱ قانون آیین دادرسی کیفری این کشور مقرر شده است که اگر تصمیم «قاضی آزادی‌ها و بازداشت»، بازداشت موقت باشد، باید این تصمیم در پایان جلسه یا «مذاکره‌ای توافقی» گرفته شود، نه این‌که قاضی به‌تنهایی و بدون حضور متهم و به اصطلاح در

آیین‌نامه اجرایی است» (القاصی‌مهر و همکاران، ۱۳۹۷: ۱-۱۶). «درخصوص تفهیم حقوق متهم، در ماده ۱-۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه (اصلاحی ۲۰۱۱ میلادی) هریک از حقوقی که باید به متهم تفهیم شود به‌طور صریح مورد اشاره قرار گرفته است و نه‌تنها از بکار بردن عبارات کلی، نظیر این‌که: تمامی حقوق متهم باید به وی تفهیم شود اجتناب شده است، بلکه حتی به بیان شماره مواد مربوط به هریک از حقوق مورد نظر نیز بسنده نشده و عنوان هر یک از حقوق نیز مورد تصریح قانون‌گذار قرار گرفته است» (قاسمی‌مقدم، ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۵۳). «ماده مزبور هم‌چنین به‌خوبی مقرر نموده است که باید فوراً حقوق متهم به وی تفهیم گردد و در انتهای همین ماده تأکید شده است که ارائه اطلاعات مذکور باید قبل از آغاز شروع تحت‌نظر صورت‌گیرد» (قاسمی‌مقدم، ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۵۳). مهم‌ترین ضمانت اجرای موارد نقض تفهیم حقوق متهمان از سوی ضابطان دادگستری در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه را می‌توان در قالب بی‌اعتباری دلیل یا تحقیقات انجام‌شده مشاهده نمود؛ به شرطی که: اولاً: مطابق مادتهای ۱۷۱ و ۸۰۲ قانون آیین دادرسی این کشور، لطمه به منافع اصحاب دعوی که تشریفات راجع به آن‌ها بوده است، به اثبات برسد. ثانیاً: شعبه تحقیق در این‌جا تصمیم بگیرد که آیا بطلان باید به‌تمامی یا قسمتی از اعمال یا اسناد تسری یابد (تدین، ۱۳۹۵: ۲۴۲-۲۴۵)؛ «بنابراین در حقوق فرانسه، عدم رعایت برخی از تشریفات دادرسی ممکن است موجب بطلان یک یا چند عمل دادرسی یا سند دادرسی شود و این امر لزوماً به‌تمامی تحقیقات تسری پیدا نمی‌کند» (قاسمی‌مقدم، ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۵۳). در نظام کیفری ایران و به‌موجب ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲: «هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلف‌اند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت‌نظر را به متهم تفهیم و به‌صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند». ماده ۶۳ نیز ضمانت اجرای تخلف از این الزام قانونی توسط ضابطین را سه ماه تا یک سال انفسال از خدمات دولتی، مقرر نموده است. در خصوص ماده ۵۲ ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ چند نکته قابل ذکر به نظر می‌رسد: اولاً:

پذیرش واقع نگردید (Jones & Johnstone, 2011: 23)؛ و هم‌چنان بازپرس به‌عنوان مقام تحقیق، امر تحقیقات را انجام می‌دهد و از مقامات دادسرا به شمار نمی‌رود (گلدوست‌جویباری و قلی‌پور‌جمانی، ۱۳۹۴: ۱۵۰-۱۳۲)؛ برخلاف دادستان که به‌موجب نظریات تفسیری ۱۱ اوت ۱۹۹۳ و ۲ مارس ۲۰۰۴ قانون اساسی، صراحتاً یک مرجع قضایی قلمداد گردیده است (Cédras, 2010: 233-245). در اصلاحات صورت گرفته در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه در سال ۱۹۵۸، به‌موجب ماده ۸۲ اصلاحی، چنان‌چه بیش از یک قاضی تحقیق در حوزه قضایی دادگاه وجود داشته باشد، ارجاع پرونده به یکی از آن‌ها بر عهده رییس دادگاه نخستین است و نه دادستان.

در خصوص عدم تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق، بایستی گفت که این امر در حقوق کیفری فرانسه از مصادیق تحقیقات بی‌فایده قلمداد شده و برای مستبین آن، ضمانت اجرای کیفری مقرر گردیده است؛ درحالی که در حقوق کیفری ایران، نه‌تنها ضمانت اجرای متناسبی برای این امر در نظر گرفته نشده، بلکه در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، موارد عدول از این اصل نیز گسترش پیدا نموده است.

البته می‌توان از مقرر ماده ۲-۴۳۴ قانون جزای این کشور مبنی بر این‌که اعلام کذب مربوط به جنایت یا جناحه به مقام قضایی یا اجرایی که منجر به آن گردد که مقامات قضایی، تحقیقات بی‌فایده‌ای را انجام دهند، مستوجب شش ماه حبس و هفت هزار و پانصد یورو جزای نقدی است، در این زمینه بهره برد؛ به‌عبارت‌دیگر، انجام تحقیقات مقدماتی توسط مقام تعقیب را می‌توان مصداقی از تحقیقات بی‌فایده (به‌دلیل این‌که مقام تعقیب خود یک‌طرف دعوا است) برشمرد. در نظام کیفری ایران و در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، قانون‌گذار موارد عدول از اصل تفکیک مقام تحقیق از تعقیب را توسعه بخشیده است؛ به‌نحوی که طبق تبصره ماده ۹۲ قانون مورد اشاره، انجام تحقیقات مقدماتی در جرایم موضوع ماده ۳۰۲ این قانون را در صورت عدم حضور بازپرس یا معذور بودن وی از انجام وظیفه و عدم دسترسی به بازپرس دیگر در حوزه آن دادسرا، به تقاضای دادستان و تعیین رییس حوزه قضایی، از اختیارات دادرس دادگاه دانسته است. طبیعی است که در چنین

وقتی فوق‌العاده، اتخاذ تصمیم نماید (مؤدّن زادگان و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰-۹). براساس بند دوم تا چهارم و بند ششم ماده ۵۳۱ اشاره شده، چنانچه نظر قاضی آزادی‌ها و بازداشت با توجه به دلایل و قرائین موجود در پرونده، بر صدور قرار بازداشت موقت باشد، بایستی دیدگاه‌ها و ملاحظات اشخاص ذینفع و وکلای آن‌ها نیز در نظر گرفته شود؛ در غیر این صورت، با توجه به احتمال نقض حقوق اشخاص، قرار مزبور مطابق ماده ۵۴۵ با ضمانت اجرای ابطال مواجه خواهد گردید. «در نظام عدالت کیفری ایران، پیش‌بینی طرق مختلف اعتراض به‌قرار بازداشت موقت، تأکید بر نظارت دوره‌ای و متناوب برای تشخیص این‌که آیا دلایلی که منجر به صدور قرار شده است، هم‌چنان پابرجا می‌باشند یا نه و در نهایت در نظر گرفتن حدنصاب‌هایی برای بازداشت موقت و تأکید بر این‌که تحت هیچ شرایطی مدت‌زمان بازداشت موقت نباید از این حدنصاب‌ها فراتر رود، به چشم می‌خورند. در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، ایرادی که در این زمینه به قانون وارد می‌باشد، آن است که ضمانت اجرای مشخص و معینی به‌منظور تضمین اجرای این ضوابط پیش‌بینی نکرده است» (مهر و برغی، ۱۳۹۷: ۱۰۹-۱۳۸) و بنابراین مشخص نیست که اگر مقام قضایی رسیدگی‌کننده به پرونده، از عمل به ضوابط مذکور سرباز زند، مسؤولیت او چگونه خواهد بود. در خصوص عدم تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق، در نظام کیفری فرانسه و در قانون آیین دادرسی کیفری این کشور، مقررهای که حاکی از ضمانت اجرای نقض تفکیک میان مقام تحقیق و مقام تعقیب و یا انجام وظایف مقام تحقیق توسط مقام تعقیب باشد، به چشم نمی‌خورد. در نظام کیفری فرانسه برای نخستین بار با تصویب قانون تحقیقات جنایی در سال ۱۸۰۸، تفکیک میان مقام تعقیب و مقام تحقیق به‌صورت ابتدایی مورد پذیرش قانون‌گذار قرار گرفت (Schwartz, 2007: 22)؛ و به همین دلیل، برخی صاحب‌نظران (Johnstone & Jones, 2011: 336). نهاد قاضی تحقیق را میراث قانونی ناپلئون قلمداد می‌نمایند. هم‌چنین در فرایند اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری این کشور در سال ۱۹۴۹، باوجود استفاده گسترده دادستان از تحقیقات پلیسی، پیشنهاد واگذاری نقش انجام تحقیقات بازپرس به دادستان مورد

شرایطی، ضمانت اجرای مشخصی به منظور تضمین تفکیک نهاد تحقیق از نهاد تعقیب توسط قانون‌گذار کیفری ایران پیش‌بینی نشود.

۳- ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه در مرحله تحقیقات مقدماتی

تحقیقات مقدماتی، تحقیقات راجع به جرم است که حسب مورد، توسط بازپرس (مستنطق) یا ضابطان دادگستری به عمل آمده و منتهی به صدور قرار مجرمیت یا قرار منع تعقیب می‌شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۱۴۱). در بیان اهمیت این مرحله، همین بس که صدور قرار مجرمیت یا منع و موقوفی تعقیب، سرنوشت یک محاکمه را تعیین می‌کند؛ لذا وجود چنین مرحله‌ای، ضرورتی انکارناپذیر است (امیرزاده‌فرد و پاک‌نیت، ۱۳۹۵: ۲۷-۳۸). مهم‌ترین مؤلفه‌های منصفانه بودن مرحله تحقیقات مقدماتی را می‌توان در احترام به حق برخورداری متهم از وکیل و نیز پاسداشت حق سکوت وی ملاحظه نمود که در این قسمت، به مطالعه ضمانت اجرای مترتب بر نقض آن‌ها در نظام عدالت کیفری ایران و فرانسه می‌پردازیم. در ارتباط با نقض حق برخورداری متهم از وکیل، در نظام کیفری فرانسه، به موجب بند ماده ۳-۱۱۴ ق.آ.د.ک، بازپرس مکلف است متهم را از حق داشتن وکیل از میان وکلای مجاز رسمی) و یا کارآموزان قضایی مطلع نماید. بازپرس به موجب ماده فوق، موظف به تعیین وکیل تسخیری برای متهم (در صورت فقدان کانون وکلا در محل) نیز گردیده است. با توجه به ماده اشاره شده و نیز مفاد ماده ۱۷۱ ق.آ.د.ک فرانسه مبنی بر این‌که: «هنگامی که عدم رعایت تشریفات اساسی پیش‌بینی شده توسط مقررات قانون حاضر یا دیگر مقررات آیین دادرسی کیفری، به منافع اصحاب دعوی که تشریفات راجع به آن‌ها است، لطمه وارد آورد، این امر موجب بطلان می‌گردد» بنابراین بایستی گفت که عدم برخورداری طرفین دعوی از داشتن وکیل در جریان تحقیقات از آن‌جا که موجب ورود لطمه به منافع طرفین می‌باشد، موجب بطلان تحقیقات و اقدامات انجام‌شده می‌باشد (محمدی، ۱۳۹۸: ۶۶). در نظام کیفری ایران، ضمانت اجرای بطلان و عدم اعتبار، به علت عدم رعایت مقررات قانونی در مرحله تحقیقات مقدماتی ساکت است؛ ولی با توجه به اهمیت نقش وکیل مدافع در

مرحله تحقیقات مقدماتی و در راستای همگامی با مقررات بین‌المللی، در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، نقض حق دسترسی متهم به وکیل مدافع، با ضمانت اجرای بطلان تحقیقات مقدماتی روبه‌رو شده است (عندلیب و آقای جنت مکان، ۱۳۹۸: ۲۱۳-۲۳۱)؛ از این‌رو سلب حق تعیین وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم، موجب بطلان تحقیقات می‌شود. درخصوص نقض حق سکوت متهم، در نظام کیفری فرانسه به موجب ماده ۱۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری این کشور، بازپرس مکلف است قبل از بازجویی، به متهم یادآور شود که او می‌تواند مطلقاً سکوت نماید. به موجب ماده ۱۳۶ قانون مزبور نیز حق سکوت برای متهم تا انتخاب وکیل، مجاز قلمداد گردیده است. ضمانت اجرای نقض تکلیف مقرر در ماده ۱۱۴، بطلان تحقیقات انجام‌شده می‌باشد. با وجود تکلیف صریح قانونی در مورد باز پرس، در مورد پلیس و ضابطین دادگستری (چنانچه عهده‌دار امر تحقیق باشند)، چنین الزامی در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه به چشم نمی‌خورد و این افراد قانوناً وظیفه ندارند در طول تحقیقات مقدماتی، متهم را از حق سکوت آگاه کنند؛ ولی با این حال چون در حقوق این کشور، طبق اصل ۵۵ قانون اساسی، معاهدات بین‌المللی اعتبار بیشتری نسبت به قوانین داخلی دارند، حق سکوت متهم در آرای قضایی به استناد اسناد مزبور در زمره حقوق دفاعی متهم، مورد پذیرش قرار گرفته است (اردبیلی، ۱۳۸۳: ۲۵۱). در نظام کیفری ایران، حق سکوت از جمله مؤلفه‌های دادرسی منصفانه است که یا حمایت کیفری ندارد و یا دارای حمایت کیفری ناکافی و غیرصریح است؛ چراکه الزامی به اعلام این حق به متهم از جانب مقامات قضایی یا ضابطین دادگستری به چشم نمی‌خورد. «ماده ۱۹۷ ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ در رابطه با حق سکوت تدوین‌شده است که الزامی به اعلام این حق به متهم دیده نمی‌شود و ضمانت اجرای صریحی برای آن در نظر گرفته نشده است؛ مگر این‌که این حق را از حقوق مذکور در ماده ۵۲ ق.آ.د.ک بدانیم که در صورت تخلف ضابطین از تفهیم آن به متهم، ضمانت اجرای مقرر در ماده ۶۳ این قانون در مورد مرتکبین اعمال شود» (زمان‌زاده بهبهانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۱-۹۱). در کل در خصوص تفهیم حقوق متهم،

ویژگی‌های یک دادرسی منصفانه، ضمانت حق برابری در مقابل دادگاه است. اصل برابری، ضامن اعمال حقوق دفاعی طرفین به نحو عادلانه بوده (Summers, 2007: 104)؛ و بدین معنی است که هریک از دو طرف دعوا (اعم از حقوقی و کیفری) محق است تا از کم و کیف دلایل و مدعاهای طرف مقابل آگاه شود، آن‌ها را مورد ارزیابی و مناقشه قرار دهد و همچنین ادعاها و ادله خود را مطرح سازد. این حق هم در حقوق ایران و هم حقوق فرانسه وجود دارد؛ هرچند که این اصل، تنها در حقوق فرانسه تصریح شده است و در حقوق ایران، تصریح قانونی ندارد (شیرمحمدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۳-۱۱۲۶). برابری در مقابل قانون، مشتمل بر اصل تساوی اعمال قانون برای افراد به‌طور عام و متهمین به‌طور خاص و همچنین برابری سلاح بین اصحاب دعوی کیفری (متهم از یک طرف و بزه‌دیده و دادستان از طرف دیگر) می‌باشد.

در ارتباط با نقض علنی بودن رسیدگی کیفری، اگرچه قانون آیین دادرسی فرانسه، ضمانت اجرای قانونی مشخصی را به‌منظور مقابله با نقض علنی بودن دادرسی کیفری اتخاذ ننموده است، لیکن با مراجعه به قانون مجازات این کشور و مواد ۳۳۴-۱ الی ۴۳۴-۳ مشاهده می‌شود که تخلف از اصل علنی بودن رسیدگی کیفری، تحت عنوان جرم علیه عدالت قضایی تلقی گردیده و ضمانت اجرای متنوعی در قبال آن پیش‌بینی شده است. در نظام کیفری ایران، اگرچه رسمیت دادرسی علنی در قانون اساسی نشان‌دهنده موقعیت ممتاز آن است، لیکن تجربه عملی و عینی نشان از آن دارد که این اصل آن‌چنان‌که باید و شاید، مورد توجه و اهتمام نیست و دادرسی‌ها به‌ندرت به‌صورت علنی برگزار می‌شود؛ این‌جاست که مسأله ضمانت اجرا به‌عنوان موضوعی مهم، رخ عیان می‌سازد. در خصوص ضمانت اجرای مدنی اصل مورد بحث، در نظام حقوقی ایران، مقرره خاصی تصویب نشده و همین امر برخی را بر آن داشته است که با تتبع در منابع حقوقی موجود، معتقد به وجود ضمانت اجرای غیرمستقیم برای این اصل باشند؛ به‌گونه‌ای که عدم توجه به آن، موجبات از اعتبار قانونی افتادن رأی و فسخ یا نقض آن است. در قانون نظارت بر رفتار قضات (مصوب ۱۳۹۰) استنکاف از رسیدگی و امتناع از وظایف قانونی (بند ۵ ماده ۱۶) و رفتار

در حقوق کیفری فرانسه، علاوه بر تصریح یکایک حقوق مورد تفهیم در قانون، به‌فوریت تفهیم حقوق نیز اشاره گردیده و ضمانت اجرای بی‌اعتباری دلیل یا تحقیقات انجام‌شده در قبال نقض بایسته‌های فوق از جانب قانون‌گذار مقرر گردیده است؛ درحالی‌که، در حقوق کیفری ایران باوجود تصریح به‌حق سکوت از جانب قانون‌گذار، صراحتی به‌لزوم تفهیم حقوق متهم پیش از انجام بازجویی دیده نمی‌شود و در خصوص لزوم تفهیم حق سکوت نیز از جانب قانون‌گذار، مسامحه به‌عمل آمده است.

در خصوص نقض حق سکوت متهم، در حقوق کیفری فرانسه، بازپرس مکلف است حق سکوت مطلق را به متهم یادآوری نماید که این حق می‌تواند تا زمان انتخاب وکیل نیز تداوم داشته باشد؛ در غیر این صورت، ضمانت اجرای بطلان تحقیقات انجام‌شده بראقدامات بازپرس مترتی خواهدگردید. همچنین باتوجه به‌نقش غیرقابل‌انکار معاهدات منطقه‌ای و بین‌المللی لازم‌الاجراء در نظام حقوق کیفری فرانسه، تکالیف و ضمانت اجرای فوق قابل تسری به پلیس و ضابطین دادگستری نیز هست؛ این در حالی است که در حقوق کیفری ایران، شاهد الزام ضابطین دادگستری و مقامات قضایی نسبت به اعلام حق سوت به متهم نیستیم و طبعی است که ضمانت اجرای متناسبی نیز در قبال نقض اعلام حق سوت به متهم نیز از جانب قانون‌گذار اعلام نگردد.

۴- ضمانت اجرای نقض دادرسی منصفانه در مرحله رسیدگی و صدور حکم

مهم‌ترین مؤلفه‌های منصفانه بودن مرحله رسیدگی و صدور حکم را می‌توان در علنی بودن رسیدگی کیفری و نیز پاس داشت اصل برابری در مرحله مزبور ملاحظه نمود که در این قسمت، به تبیین و بررسی ضمانت اجرای مترتب بر نقض آن‌ها در نظام عدالت کیفری ایران و فرانسه پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است رسیدگی علنی، امکان نظارت عمومی مستقیم در جلسات دادگاه را فراهم آورده و ابزاری مناسب برای اعمال حق نظارت عمومی است. همچنین با علنی بودن دادرسی، میزان دقت، ملاحظه و احتیاط خود قضات هم بیشتر می‌شود. همچنین از اساسی‌ترین

نموده تا با الهام از حقوق کشورهای اروپایی به‌ویژه فرانسه، بعضی از مقررات این قانون را بر پایه این اصل استوار سازد و به امکانات دفاعی برابر برای طرف‌های دعوا نظر داشته است» (اشرفی، ۱۳۹۸: ۲۱-۴۳)؛ به‌عنوان نمونه مطابق ماده ۳۵۱، شاکی و متهم یا وکلای آن‌ها می‌توانند با مراجعه به دادگاه و مطالعه پرونده، اطلاعات لازم را تحصیل نمایند؛ هم‌چنین به‌موجب ماده ۳۴۲، «هنگام تعیین وقت رسیدگی از سوی دادگاه و ابلاغ آن به طرفین، تصویر کیفرخواست برای متهم ارسال می‌گردد و چون یکی از مفاد کیفرخواست، ستون مربوط به ادله انتساب اتهام است، بنابراین متهم می‌تواند بدین‌وسیله بر ادله اثبات جرم اطلاع پیدا نماید». با وجود آن‌چه گفته شد، نه در نظام کیفری فرانسه و نه در نظام کیفری ایران، ضمانت اجرای مشخصی به‌منظور نقض اصل برابری طرفین در مرحله رسیدگی و صدور حکم، پیش‌بینی نشده است. در خصوص نقض اصل برابری طرفین نیز باوجود تصریح به لزوم برابری اصحاب دعوی کیفری و برابری سلاح‌ها هم در حقوق کیفری فرانسه و هم ایران، ضمانت اجرای مشخصی در قبال نقض این اصل در هیچ‌یک از آن‌ها به چشم نمی‌خورد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با اتخاذ رویکرد توصیفی-تحلیلی به‌گونه شناسی تطبیقی این ضمانت اجراها در نظام دادرسی کیفری ایران و فرانسه به تفکیک مراحل رسیدگی پرداخته شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که:

اولاً: در مرحله کشف‌جرم، نقض قانونمندی در ارتباط با محل تحت‌نظر فرار گرفتن متهم و نیز عدم تفهیم حقوق وی از مهم‌ترین جلوه‌های نقض دادرسی منصفانه است. در ارتباط با کنترل محل تحت نظر در حقوق کیفری فرانسه، سازو کارهای نظارتی و ضمانت اجراهایی هم‌چون کنترل بدون اطلاع دادستان، نظارت نمایندگان پارلمان و نیز الزام پلیس و ضابطین دادگستری به‌منظور ثبت و ضبط مولفه‌های خاص پیش‌بینی شده است؛ درحالی‌که در حقوق کیفری ایران، ضوابط مرتبط با محل تحت‌نظر فرارگرفتن متهم محدود به

خلاف شأن قضایی (بند ۶ ماده ۱۷) از مصادیق تخلف انتظامی محسوب شده است که در این زمینه اگر برگزاری علنی دادرسی‌ها را جزو وظایف قانونی قضات تلقی کنیم یا عدم برگزاری آن را رفتاری خلاف شأن قضایی به‌حساب آوریم، می‌توان از این‌جهت معتقد به تحقق تخلف انتظامی بود. درخصوص ضمانت اجرای کیفری اصل علنی بودن دادرسی نیز شایان‌ذکر است که مقرر کیفری خاصی که عدم برگزاری علنی دادرسی را جرم‌انگاری کند، در قوانین کیفری ایران یافت نمی‌شود و تنها ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ (بخش تعزیرات) می‌تواند تا حدودی در این زمینه راهگشا باشد (حاجی‌پور کندرود و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۷۱-۱۱۹۰). درخصوص نقض اصل برابری، در نظام عدالت کیفری فرانسه و در مرحله رسیدگی، قانون‌گذار، اصلاحات مهمی را در مورد رعایت برابری میان طرف‌های دعوا انجام داده است. در واقع، هدف از اصلاحات اخیر در این‌باره، برقراری یک سیستم اتهامی یکپارچه در مرحله رسیدگی است. وانگهی، این اصلاحات در جهت کاهش اقتدار و ابتکار مطلق دادرس در مورد بازجویی طرف‌های دعوا و پایین آوردن جایگاه دادسرا به جایگاه طرف‌های دعوا و در حقیقت اعمال اصل برابری سلاح‌ها نسبت به وی است. برای نمونه، بر پایه آیین‌نامه مصوب ۳۱ ژانویه ۲۰۰۱ که ماده ۱۶۵ آیین‌نامه قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه را اصلاح کرده است، حق درخواست رونوشت رایگان از همه اوراق پرونده، برای طرف‌های دعوا به‌رسمیت شناخته شده است. افزون بر آن، بر پایه ماده ۲۷۹ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، طرف‌های دعوا در برابر دیوان جنایی، می‌توانند تهیه رونوشت رایگان از صورت‌جلسه‌های متضمن وقوع جرم، صورت‌جلسه‌های گواهی کتبی گواهان و نظریه کارشناسان را درخواست کنند. این حق در قانون تحقیقات جنایی فرانسه فقط برای متهم در نظرگرفته شده بود و سپس با تأخیر در سال ۱۹۹۰ برای مدعیان خصوصی نیز پیش‌بینی شد. در همین چهارچوب، ماده ۲۸۰ این قانون، اجازه گرفتن کپی از همه اوراق پرونده را به شاکی خصوصی و متهم با هزینه شخصی داده است (ساقیان، ۱۳۸۵: ۷۹-۱۱۰). «در نظام کیفری ایران، قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، سعی

نیز به عنوان ضمانت اجرای کیفری نقض اصل علنی بودن رسیدگی کیفری، چشم‌پوشی نمود.

ضمانت اجرای پیش‌بینی شده در نظام حقوقی ایران برای نقض اصول دادرسی منصفانه، در وهله اول، از آنجا که تنها در موارد جزئی و برای برخی از این اصول پیش‌بینی شده است و تمامی آنها را در بر نمی‌گیرد و در وهله دوم، با عنایت به اینکه به صورت جسته و گریخته و در قوانین مختلف پیش‌بینی شده‌اند، از این رو، جهت تضمین حمایت مورد نظر از اصول مزبور، پیشنهاد می‌شود که این ضمانت اجراها برای تمامی اصول دادرسی منصفانه و در یک مجموعه قانونی مانند قانون مجازات و در یک فصل مجزا پیش‌بینی شوند.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش حاضر، جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان:

محمد رضا عاقلی مقدم: جمع‌آوری مطالب و تدوین مقاله
حمیدرضا میرزاجانی: ارائه ایده و موضوع.
حسین تاجی و مجید شایگان فرد: معرفی منابع.
کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

تشکر و قدردانی: لازم است از تمام کسانی که در تدوین این مقاله ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی نماییم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع

الف. فارسی و عربی

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۳). *نگهداری تحت نظر (مجموعه مقالات علوم جنایی)*. چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.

چند آیین‌نامه و دستورالعمل اجرایی گردیده و در سطح قانون‌گذاری، توجه کافی به این امر، مبذول نگردیده است.

ثانیاً: در مرحله تعقیب جرم، نقض قانونمندی قرار بازداشت موقت و نیز عدم تفکیک میان مقام تعقیب و مقام تحقیق از مهم‌ترین جلوه‌های نقض دادرسی منصفانه است. در ارتباط با نقض قانونمندی قرار بازداشت موقت، در حقوق کیفری فرانسه، این امر با ضمانت اجرای ابطال تصمیمات قاضی آزادی‌ها و بازداشت مواجه گردیده است؛ در حالی که در حقوق کیفری ایران، ضمانت اجرای مشخصی در قبال تخطی از ضوابط بازداشت موقت، پیش‌بینی نشده است.

ثالثاً: در مرحله تحقیقات مقدماتی، نقض حق برخورداری متهم از وکیل و نقض حق سکوت متهم از مهم‌ترین جلوه‌های نقض دادرسی منصفانه است. در ارتباط با نقض حق برخورداری متهم از وکیل، در حقوق کیفری فرانسه، بازپرس ضمن تکلیف به مطلع ساختن متهم از این حق وی، موظف است که در موارد مقتضی، به تعیین وکیل تسخیری برای متهم مبادرت نماید والا با ضمانت اجرای بطلان تحقیقات و اقدامات انجام‌شده به دلیل لطمه به منافع طرفین (و مشخصاً متهم) مواجه خواهد گردید؛ که این ضمانت اجرا در قانون آیین دادرسی کیفری ایران نیز مقرر گردیده است.

رابعاً: در مرحله رسیدگی و صدور حکم، نقض علنی بودن رسیدگی کیفری و نیز نقض اصل برابری طرفین از مهم‌ترین جلوه‌های نقض دادرسی منصفانه است. در ارتباط با نقض علنی بودن رسیدگی کیفری، در حقوق کیفری فرانسه این امر در زمره جرایم علیه عدالت قضایی آمده و ضمانت اجرای متنوعی نیز در قبال آن پیش‌بینی شده است. در حقوق کیفری ایران نیز چنانچه نقض رسیدگی علنی را به‌مثابه تخطی از وظایف قضایی و یا به‌عنوان مصداقی از رفتار خلاف شأن قضایی در نظر بگیریم، در این صورت، مطابق قانون نظارت بر رفتار قضات، می‌توان ضمانت اجرای اداری و انضباطی مذکور در قانون فوق را بر آن مترتب دانست. ضمن اینکه نمی‌توان از ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵

- رحیمی‌نژاد، اسماعیل و صادقی، سالار (۱۳۹۸). «ضمانت اجرای قانونی جرایم ناشی از وظایف و اختیارات ضابطان داد گستری در حقوق ایران». *فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان شرقی*، ۹ (۱): ۱-۲۴.

- ریسی گهروی، بیژن (۱۳۹۸). «ضمانت اجرای نقض حقوق طرفین دعوی در فرایند دادرسی عادلانه». *مجله آراء*، ۳ (۴): ۱۷-۳۸.

- زمان‌زاده بهبهانی، مه‌ری و رهامی، محسن و ناجی زواره، مرتضی (۱۳۹۹). «نقض دادرسی عادلانه و ضمانت اجرای کیفری آن از منظر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». *مجله تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۱۳ (۴۹): ۹۱-۷۱.

- ساقیان، محمد مهدی (۱۳۸۵). «اصل برابری سلاح‌ها در فرآیند کیفری (با تکیه بر حقوق ایران و فرانسه)». *دو فصلنامه حقوقی دادگستری*، ۱۵ (۵۷-۵۶): ۷۹-۱۱۰.

- شجاعی، جاوید (۱۳۹۸). «تحولات مربوط به ضمانت اجرای نقض تشریفات دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد حسین قاضی‌زاده، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

- شیرمحمدی، نور محمد و صفار، محمد جواد و قاسمی عهد، وحید (۱۳۹۹). «مطالعه تطبیقی اصل تناظر در حقوق ایران و فرانسه». *فصلنامه تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۱۳ (۴۷): ۱۰۳-۱۲۶.

- عندلیب، محمد و آقای جنت‌مکان، حسین (۱۳۹۸). «تحلیل حق حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران». *فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل (علمی - پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی)*، ۱۲ (۴۴): ۲۱۳-۲۳۱.

- فضائلی، مصطفی (۱۳۹۳). «جایگاه و اصول دادرسی عادلانه در حقوق بشر و دکترین قضایی اسلام». *فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۱ (۱): ۱۵۹-۱۷۸.

- اسماعیل‌زاده، یوسف و تقی‌زاده، ابراهیم و پیش‌قدم، یونس (۱۳۹۵). «بررسی مسؤلیت مدنی کارکنان ضابط قضائی ساحفا ناجا». *فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی*، ۱۱ (۴۱): ۱۹۷-۲۳۱.

- اشرافی، ارسلان (۱۳۹۸). «اصل تساوی سلاح‌ها در حقوق ایران با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲». *فصلنامه پژوهشنامه حقوق فارس*، ۲ (۲): ۴۳-۲۱.

- القاصی مهر، علی و جانی‌پور، علی و ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۷). «مطالعه تطبیقی کنترل تحت نظرگاه پلیسی در حقوق ایران و فرانسه». *فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی*، ۲۰ (۱): ۱-۱۶.

- امیرزاده فرد، شیده و پاک‌نیت، مصطفی (۱۳۹۵). «حقوق شهروندی در فرایند تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲». *ماهنامه مطالعات علوم انسانی*، ۲ (۶): ۲۷-۳۸.

- آشوری، محمد و سپهری، روح‌الله (۱۳۹۲). «بررسی تطبیقی مرحله تحت نظر در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه». *فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۰ (۶): ۳-۳۲.

- آقای طوق، مسلم و لطفی، حسن و رستمی، ولی (۱۳۸۸). *دادرسی عادلانه در مراجع اختصاصی اداری ایران*. چاپ اول، تهران: انتشارات گرایش.

- تدین، عباس (۱۳۹۵). *تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه)*. چاپ سوم، تهران: انتشارات میزان.

- جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱). *ترمینولوژی حقوق*. چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.

- حاجی‌پور کندرود، علی و هاشمی، سیدمحمد و یآوری، اسدالله و جلالی، محمد (۱۳۹۸). «تأملی در موانع تحقق اصل علنی بودن دادرسی‌ها در حقوق ایران». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، ۴۹ (۴): ۱۱۷۱-۱۱۹۰.

- مؤذن‌زادگان، حسنعلی و غلامی، حسین و ضرغامی، سیروس (۱۴۰۰). «ارزیابی منصفانه بودن قرار بازداشت موقت در مرحله تعقیب کیفری». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۹ (۳۴): ۳۰-۹.

- یاقوتی، ابراهیم و عزیزان، شیوا (۱۴۰۰). «ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی متهم؛ در مرحله تحت نظر با تکیه بر دیدگاه‌های امام خمینی (س)». مجله پژوهشنامه متین، ۴ (۹۱): ۱۶۱-۱۸۰.

ب. منابع خارجی

- Cédras, J (2010). "La spécificité du juge d'instruction français au sein des procédures pénales européennes". *Journal Dans Revue internationale de droit penal*, 15(81): 233-245.

- Jones, M & Johnstone, P (2011). *History of Criminal Justice*. 5th ed., Ame rica: Anderson Publishing.

- Pawlotsky, O- B (2011). *Le contrôle de la garde à vue*. 3rd ed., Paris: Pub lishing Université de Paris.

- Schwartz, V- L (2007). *Comparing the U.S and French Models of Criminal Pre-trial Investigation(Stanford Program in International Legal Studies)*. 2nd ed., Stanford: Publishing Stanford University.

- Summers, S.J (2007). *Fair Trials (The European Criminal Procedural Tradition And Eur Opean Court of Human Rights)*. 2nd ed., Oxford: Oxford University Press.

- قاسمی‌مقدم، حسن (۱۳۹۴). «تفهیم حقوق متهمان از سوی ضابطان دادگستری: با تأکید بر قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲». دو فصلنامه پژوهشنامه حقوق کیفری، ۶ (۲): ۱۵۳-۱۲۹.

- کرمانی، سعید و نویسنده مسؤول: سیدزاده‌ثانی، مهدی (۱۴۰۱). «آزادی بیان در تقابل با دادرسی منصفانه: تأثیر بازنمایی رسانه‌ای جرم بر نقض دادرسی منصفانه» مجله فقه و تاریخ تمدن، ۱۸ (۱): ۲۵-۱۵.

- گلدوست‌جویباری، رجب و زینب باقری‌نژاد (۱۳۹۲). «مسئولیت کیفری، مدنی و انتظامی ناقضین اصول بنیادین دادرسی کیفری». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۲ (۵): ۷۳-۹۲.

- گلدوست‌جویباری، رجب و قلی‌پور جمنانی (۱۳۹۴). «عدول از اصل تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». مجله حقوقی دادگستری، ۷۹ (۹۲): ۱۳۲-۱۵۰.

- محمدی، شهرام و رستگار مهجن‌آبادی، محمدباقر (۱۳۹۴). «اصل رقابت تعقیب در دادرسی کیفری در پرتو نظام حقوقی فرانسه و ایران». فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲ (۳-۲): ۱۱۵-۱۳۳.

- محمدی، عزت ا... (۱۳۹۸). «تحولات ناظر بر نقش و جایگاه وکیل دادگستری در حقوق کیفری ایران و فرانسه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. به راهنمایی استاد افشین عبداللهی، کردستان: دانشکده علوم انسانی و علوم اجتماعی کردستان.

- موسوی بجنوردی، حسن (۱۴۱۰). *القواعد الفقهیه*. جلد اول، چاپ دوم، قم: انتشارات اسماعیلیان.

- مهرا، نسرین و برعی، محمد مهدی (۱۳۹۷). «قرار بازداشت موقت در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر و مقایسه آن با ضوابط ناظر بر این قرار در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲». فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۲۱ (۸۴): ۱۳۸-۱۰۹.